

Door Henk Jongsma, hoofdauteur Op niveau tweede fase eerste editie

Wat doe je?

Inleiding

We doen het allemaal – we kijken. Je ziet iets, je hoort iets en je weet: nou moet ik iets doen, nu moet ik iets zeggen. Maar ja ... We kijken de andere kant op, doen alsof we niets gehoord of gezien hebben.

Wegkijken. Heel begrijpelijk, want wat zou er niet kunnen gebeuren als je wel zou ingrijpen? En bovendien: waarom zou jij iets moeten doen? Er zijn toch genoeg anderen? Ja, die doen misschien ook niks, maar daar kun jij weer niks aan doen, toch?

Margreet Fogteloo zat in de trein en zag hoe een conducteur belaagd werd door een paar jongens. Zij zei er iets van, maar dat werd haar niet in dank afgenomen! Voor het weekblad *De Groene Amsterdammer* schreef ze naar aanleiding van dit voorval een artikel: *Enkeltje kaakslag*. Ze vertelt wat haar overkwam, maar ze bespreekt ook de oproep die verschillende instanties doen om meer 'burgermoed' te tonen.

Dat artikel ga je lezen en daarna ga je zelf nadenken over 'burgermoed' en 'wegkijken'.

Opzet van deze lesbrieven

- Je leest de tekst en maakt aan de hand daarvan opdracht 1, 2 en 3.
- Je schrijft drie korte verslagen van dezelfde gebeurtenis (opdracht 4), gezien vanuit drie verschillende personen.
- Je noteert een eigen ervaring en vraagt daarop commentaar (opdracht 5).
- Je voert een discussie (opdracht 6 en 7).

Uitgangstekst

Enkeltje Kaakslag

Burgermoed als oplossing voor treingeweld

1 Als intensief gebruiker van de Nederlandse Spoorwegen (NS) ben ik de afgelopen jaren een paar keer getuige geweest van agressie tegen een conducteur. Het bleef gelukkig bij verbaal geraas. Schelden doet geen pijn? De emotionele impact is groot. Er is angst voor klappen en schaamte over de vernedering tegenover een omgeving die ongemakkelijk wegstapt.

2 Onlangs nog maakte ik een akkefietje mee op het traject tussen Den Haag en Amsterdam. Ik zat in het gangetje tussen twee coupés. Drie jongens van een jaar of achttien bondsden brullend op een dichte deur van de conducteursruimte. Een klap leek op een explosie, waarop de conducteur van schrik de deur opende en in een reflex zijn gezicht beschermde met zijn handen. Hierdoor raakte zijn elleboog een van de jongens, wat aanleiding was om een scheldkanonnade in te zetten. 'Raak me niet aan, klootzak. Blijf met je gore poten van me af. Wil je dat we je kop eraf slaan?' Opgefokt groepeerden zij zich rondom de conducteur, die klem stond in de deuropening. De conducteur kromp ineen en zei niks. Wat doe je als toeschouwer op het klapstoeltje?

3 Burgers kunnen een grotere bijdrage leveren aan de sociale veiligheid in het openbaar vervoer. Dat staat in een rapport *Burgermoed als oplossing voor onveiligheid in het openbaar vervoer?* van Stichting Maatschappij en Veiligheid (SMV). Het rapport verscheen in de week dat de discussie over geweld op het spoor oplaaide door een reeks incidenten, waaronder een zwartrijder die het mes op de keel van een conducteur had gezet. Hoewel uit cijfers blijkt dat het geweld op de trein iets afneemt, vielen deze gebeurtenissen op een gevoelige bodem. In maart werd een conductrice het ziekenhuis in geslagen.

4 De NS was 'het goed zat'. Met een toeteractie eiste het personeel hardere maatregelen. Na intensief beraad van de vakbond, de NS en staatssecretaris Wilma Mansveld van Infrastructuur en Milieu werd niet gekozen voor pepperspray, de wapenstok en camera's op de trein. De oplossing wordt gezocht in mensen. Naast het inzetten van meer personeel op risicotrajecten en honderd extra bewakers op stations wordt er een beroep gedaan op de reizigers. 'In de huidige participatiesamenleving is veiligheid niet langer een exclusief domein van de overheid', stellen de onderzoekers van het rapport.

5 Sinds eind jaren negentig het fenomeen opdook van agressie tegen mensen met een publieke of dienstverlenende functie – zoals ambulancepersoneel, politieagenten, UWV-beambten, docenten, badmeesters, artsen – zijn er tientallen rapporten verschenen over het profiel van de daders en de rol van omstanders. Volgens *Waarden, normen en de last van het gedrag*, van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2003) wordt geweld en agressie op school, in het openbaar vervoer en het uitgaansleven voor een groot deel gepleegd door mannen in de leeftijd tussen vijftien en dertig jaar. 'Het normoverschrijdende gedrag van deze groepen blijkt samen te hangen met hun onvermogen in de gewone maatschappij een plaats te veroveren of erkenning te krijgen.' En: 'Ze vertonen normoverschrijdend gedrag, in een emotionele reactie op onaangename gebeurtenissen.'

6 Controle op een vervoersbewijs is kennelijk zo'n 'onaangename gebeurtenis', want die is in de trein vaak de aanleiding voor woede tegen de conducteur. De cijfers van de NS zijn hard: 94% van het personeel zegt met agressie geconfronteerd te zijn. Dat gaat om treiteren, lastigvallen, diefstal, bedreiging en mishandeling. In 2009 stelde Hans Boutellier, bijzonder hoogleraar veiligheid en burgerschap aan de Vrije Universiteit, in *De Groene Amsterdammer* in zijn essay 'De schreeuw om gehoord te worden' dat deze vorm van zinloos geweld wordt gevoed door 'een verongelijkheid die dwars door de barrières van geweten en zelfcontrole heen beukt'. De regelmaat van incidenten wijst volgens hem op een structureel probleem: 'Als deze cultuur van alledaags blind geweld ook naar een gebrek aan aandacht en erkenning verwijst, dan moeten we iets daarvan zien terug te winnen. Niet door meer repressie, niet door grootscheepse normatieve programma's of nieuwe ideologische verhalen, maar door een consequente, rechtvaardige en betrokken aanspreking van burgers die eerst en vooral gewoon mensen willen zijn.'

7 Maar wie steekt zijn vinger op? 'Niet allemaal tegelijk,' riep de leraar vroeger spottend als hij aan de klas vroeg wie er voor het bord wilde komen voor een moeilijke opgave. Mensen doen namelijk meestal niks als ze getuigen zijn van agressie, zo blijkt uit het rapport *Binnen bereik?* (2013) van het ministerie van Binnenlandse Zaken over de rol van omstanders bij geweld tegen mensen met een publieke taak. De onderzoekers wijzen op het *bystander effect*. Burgers reageren als volgt: 44% loopt weg, 16% kijkt toe, 10% belt 112, 11% grijpt in door te praten en 4% komt fysiek tussenbeide; de reactie van de resterende 15% is onbekend. Veel omstanders vinden het interessant om te kijken of te filmen. Veel mensen willen niet als sociaal afwijkend overkomen en wachten op elkaar totdat iemand ingrijpt. De angst om een sociale blunder te begaan, weerhoudt omstanders ervan om te helpen. Het bekende voorbeeld van die passieve houding is dat een groep mensen toekijkt terwijl voor hun neus iemand in het water is gevallen en verdrinkt.

8 Het rapport *Binnen handbereik?* doet een poging om te onderzoeken wie wél zijn nek uitsteekt. Want 'gelet op het belang van een goed functionerende publieke sector is het nuttig om te kijken hoe omstanders kunnen bijdragen aan een veiligere publieke sector'. Mensen die ingrijpen zijn zogeheten *capabele guardians*. Uit sociaalpsychologisch onderzoek blijkt dat het meestal mannen zijn, vooral als de man een paar vormt met een vrouwelijke omstander. Zij zien zichzelf 'als bekwaam' en beschrijven zichzelf als 'sterk, agressief, emotioneel en principieel'. Ze worden gekenmerkt door 'een geneigdheid tot het nemen van risico's. Ze hebben een avontuurlijke persoonlijkheid, een drang tot sociale erkenning en vaak een positieve gemoedstoestand op het moment van het incident.' Morele waarden uit de opvoeding spelen eveneens een rol.

9 Op deze capabele omstanders wijst nu het rapport van de SMV. 'Als reiziger kun je NS-personeel helpen door een sociaal blok te vormen, dat wil zeggen: met een groep mensen om degene die wordt belaagd gaan staan. Jaag een geweldpleger niet in een hoek, maar geef hem of haar de mogelijkheid om te vluchten.' Om deze houding te leren, stelt Pieter van Vollenhoven, voorzitter van de

onafhankelijke SMV, voor om trainingen aan te bieden aan reizigers 'vergelijkbaar met een EHBO-cursus'. Conducteurs zouden op hun beurt een training moeten krijgen om de hulp van reizigers in te roepen.

10 Rover, de vereniging van reizigers in het openbaar vervoer, omarmt dit idee. Rover-voorzitter Arriën Kruyt zegt desgevraagd: 'Net als de politie niet zonder steun van het publiek boeven kan vangen, moet je reizigers inzetten bij preventie van agressie in het openbaar vervoer. Tegen gekken doe je niks. Maar in de meeste gevallen gaat er een fase aan fysiek geweld vooraf waarin je een conflict kunt dempen. Niet door de held uit te hangen, maar door duidelijk te maken aan de dader dat je op hem let.'

11 Hoe werkt dat, laten merken dat je de dader ziet? Tijdens de rit naar Amsterdam hield de man naast me zijn oortjes in terwijl hij naar zijn schoot keek. Een andere man pakte zijn iPhone, nam een flinke stap achteruit, ging de boel filmen en verdween vervolgens naar een coupé. Ik zette mijn allerstrengste stem op tegen de jongens en vroeg hen op te houden. De trein raasde rustig voort door de weilanden van Noord-Holland. De conducteur fluisterde tegen mij ermee op te houden – met mijn intuïtief doorbreken van 'die eerste fase'. Op station Haarlem verliet hij aangeslagen de trein.

12 Ik bleef achter met zijn belagers. Het zweet brak me uit. Ik besloot te blijven zitten en verzocht hen – weer met mijn allerstrengste stem – te vertrekken 'want we kunnen hier niet samen in één ruimte blijven.' Dat deden ze, tot mijn verbazing, me 'lelijk kutwif' naroevend. De man naast mij deed toen zijn oortjes af en zei dat ik gek geworden was. Ik had hém in gevaar gebracht.

13 Vanuit deze ene ervaring denk ik dat een beroep doen op omstanders nauwelijks een oplossing biedt. Natuurlijk, het kan niet vaak genoeg gezegd worden dat het goed is om voor elkaar op te komen en niet af te wachten tot 'de overheid' optreedt. Maar als burger de pet van een agent – zonder wapenstok – opzetten, lijkt me toch even iets anders. Samen een cordon vormen om degene die wordt belaagd? Ik geloof er niet in. De conducteur leren om iemand aan te wijzen hem te helpen als er klappen dreigen? Tegen mij siste de conducteur dat ik mijn mond moest houden. Of hoorde dat bij het protocol? Mijn interventie was niet ingegeven door moed. Het was eerder emotioneel zelfbehoud; ik kon het op een halve meter afstand niet aanzien hoe de conducteur verbaal in elkaar werd geslagen.

Naar: Margreet Fogteloo, in: *De Groene Amsterdammer*, 16 april 2015.

Opdracht 1 Overzicht

Margreet Fogteloo vertelt in dit artikel wat haar in de trein overkwam, ze geeft achtergrondinformatie en ze geeft haar eigen mening. Verdeel de alinea's uit het artikel in drie delen.

Onderwerp	Alinea ('s)
gebeurtenis in de trein	
achtergrondinformatie	
eigen mening	

Opdracht 2 Betekenis

In de tekst komen nogal wat woorden en uitdrukkingen voor die we niet elke dag gebruiken. Geef een omschrijving van de betekenis.

Alinea	Woord / Uitdrukking	Omschrijving
1	intensief gebruiker	
	agressie	
	emotionele impact	
2	reflex	
3	sociale veiligheid	
	een gevoelige bodem	
4	intensief beraad	
	infrastructuur	
	risicotrajecten	
	participatiesamenleving	
	exclusief domein	

5	fenomeen	
	publieke functie	
	UWV	
	profiel	
	normoverschrijdend gedrag	
6	zinloos geweld	
	verongelijkheid	
	barrière	
	zelfcontrole	
	repressie	
	normatieve programma's	
	ideologische verhalen	
7	sociale blunder	
8	publieke sector	
	drang tot sociale erkenning	
	positieve gemoedstoestand	
	morele waarden	
9	capabele omstanders	
11	intuïtief doorbreken	
13	cordon	
	protocol	
	interventie	
	emotioneel zelfbehoud	
	verbaal	

Opdracht 3 Herschrijven

In deze tekst zijn een paar keer citaten uit ambtelijke of wetenschappelijke rapporten en artikelen opgenomen. Het taalgebruik daarin is nou niet meteen bestemd voor een groot, algemeen publiek. Herschrijf die citaten zo, dat ze ook meteen te begrijpen zijn door iemand uit de brugklas.

Alinea	Citaat	Herschrijving
4	In de huidige participatiesamenleving is veiligheid niet langer een exclusief domein van de overheid.	
5	Het normoverschrijdende gedrag van deze groepen blijkt samen te hangen met hun onvermogen in de gewone maatschappij een plaats te veroveren of erkenning te krijgen.	
5	Ze vertonen normoverschrijdend gedrag, in een emotionele reactie op onaangename gebeurtenissen.	
6	Als deze cultuur van alledaags blind geweld ook naar een gebrek aan aandacht en erkenning verwijst, dan moeten we iets daarvan zien terug te winnen. Niet door meer repressie, niet door grootscheepse normatieve programma's of nieuwe ideologische verhalen, maar door een consequente, rechtvaardige en betrokken aanspreking van burgers die eerst en vooral gewoon mensen willen zijn.	

8	Gelet op het belang van een goed functionerende publieke sector is het nuttig om te kijken hoe omstanders kunnen bijdragen aan een veiligere publieke sector.	
---	---	--

Schrijven

Margreet Fogteloo doet háár verslag van wat er in de trein gebeurde. Maar er waren meer personen bij betrokken. En elk van die personen zal op zijn eigen manier – bijvoorbeeld vrolijk, bang, grappig, opschepperig of verontwaardigd – vertellen wat er is gebeurd. Jij kiest voor elke persoon in de volgende opdrachten een passende toon.

Opdracht 4 Verslagen

- 1 Schrijf in maximaal 120 woorden het verslag dat de conducteur doet aan zijn chef.
- 2 Schrijf in maximaal 150 woorden het verslag van een van de jongens aan een vriendje.
- 3 Schrijf in maximaal 120 woorden het verslag dat de man met de oortjes 's avonds in de kroeg aan een groepje vrienden doet.

Laat je verslagen aan een medeleerling lezen en vraag om verbeteringen en/of aanvullingen. Gebruik die voor de definitieve versie van je verslagen.

Eigen ervaring

In alinea 7 staat hoe burgers reageren bij een incident, het *bystander effect*. Zelf ben je vast ook weleens een van die 'bystanders' geweest bij een misschien niet eens zo groot incident, op straat, op school of waar dan ook.

Opdracht 5 Eigen ervaring

- 1 Schrijf een kort, zakelijk verslag van die gebeurtenis. Gebruik daarbij het volgende schema. Let op: Punt 5 vul je pas na vraag 2 in.

1	Wat gebeurde er?	
2	Hoe reageerde je?	
3	Waarom reageerde je zo?	
4	Wat vind je zelf achteraf van je reactie?	
5	Wat vindt je klasgenoot van jouw reactie?	

- 2 Zoek een klasgenoot en wissel jullie ervaringen uit. Geef commentaar op elkaars reactie en op de gevoelens achteraf bij die reactie. Schrijf de mening van je partner kort in je schematische verslag (als vijfde punt dus).

Discussie

Burgermoed – dat is nodig, zeggen de deskundigen. Maar Margreet Fogteloo heeft daar sterke twijfels bij. In elk geval is er meer spoorwepolitie nodig, schrijft ze in latere (hier weggelaten) alinea's. Want dat is toch ook een oplossing? Meer politie, meer surveillance, strenge straffen, een harde aanpak?

Opdracht 6 Voorbereiding discussie

Stap 1

Verdeel de klas in twee groepen. Groep 1 gaat straks de oproep tot burgermoed verdedigen, groep 2 verdedigt de harde aanpak. Verzamel, per groep, duidelijke argumenten en voorbeelden. Kijk niet alleen naar de voordelen van 'jouw' aanpak, maar kijk ook naar de nadelen van de andere aanpak.

Stap 2

Kies uit jouw groep vier vertegenwoordigers die deelnemen aan de klassikale discussie.

Stap 3

Kies gezamenlijk een (neutrale) voorzitter.

Opdracht 7 Discussie

De discussie verloopt zo.

- 1 De voorzitter schetst kort het probleem en zegt wat de standpunten van groep 1 en groep 2 zijn.
- 2 Een vertegenwoordiger van groep 1 geeft een argument voor zijn standpunt en geeft een korte toelichting.
- 3 De leden van groep 2 proberen dat argument te ontkrachten met tegenargumenten. De leden van groep 1 gaan daar uiteraard weer tegenin.
- 4 De voorzitter sluit dit punt af en geeft een vertegenwoordiger van groep 2 het woord. Die komt met een nog niet genoemd argument voor zijn standpunt en geeft een toelichting.
- 5 De leden van groep 1 proberen dit argument te ontkrachten met tegenargumenten. De leden van groep 2 gaan daar weer tegenin.
- 6 De voorzitter sluit ook dit punt af en vraagt of groep 1 nog een nieuw argument heeft. Als dat het geval is, krijgt een vertegenwoordiger van die groep het woord en volgt er discussie.
- 7 Als ook dit punt is afgesloten, krijgt de andere partij de kans nog een argument naar voren te brengen.
- 8 Als ten slotte alle argumenten – van beide partijen – zijn genoemd, sluit de voorzitter de discussie af.
- 9 Het publiek (de rest van de klas) bepaalt welke groep zijn standpunt het best heeft verdedigd en dus heeft 'gewonnen'.
- 10 Iedere deelnemer schrijft een kort evaluatieverslag:
  - Wat ging goed?
  - Waar moet ik beter op letten?
  - Wat ging helemaal fout?
  - Wat zijn de goede voornemens voor een volgende discussie?

